

sense the tasks of the principles of the formation, preservation and sustainable use of the national environmental network consist in developing and harmonizing the general requirements for the environmental protection and the achievement of the following results: 1) preservation of landscape and biological diversity, 2) restoration of environmental balance, 3) improvement of the quality of the environment to the state favorable for human life.

Key words: *national ecological network, the principles of legal regulation tub, a special principles, legal principles, principles of environmental law.*

Стаття надійшла 28 травня 2015 р.

УДК 347.939

**В. О. Кучер,
Ю. С. Суліковський**

ВИДАЛЕННЯ ІЗ ЗАЛУ СУДОВОГО ЗАСІДАННЯ ЯК ЗАХІД ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРИМУСУ

Досліджено питання правового регулювання заходів процесуального примусу. Проаналізовано такі заходи процесуального примусу, як попередження та видалення із залу судового засідання. Визначено суб'єктів, до яких може бути застосовано видалення із залу судового засідання, – це учасники цивільного процесу та інші особи, присутні на судовому засіданні.

Розкрито зміст ухвали суду про застосування заходів процесуального примусу. Наголошено на неможливості застосування до особи кількох заходів процесуального примусу за одне й те ж правопорушення. Сформульовано пропозиції щодо подальшого удосконалення норм Цивільного процесуального кодексу України.

Ключові слова: *судовий розгляд, заходи процесуального примусу, попередження, видалення із залу судового засідання.*

Постановка проблеми. Заходи цивільно-процесуального примусу спрямовані на забезпечення можливості кожного громадянина реалізувати свої права в судовому порядку шляхом розгляду цивільної справи. Але заходи процесуального примусу, як і будь-які інші заходи державного примусу, тісно пов'язані з обмеженням прав і свобод. Так, такий захід процесуального примусу, як тимчасове видалення доказів для дослідження судом, може посягати на таку складову права власності, як право володіти майном. Саме тому застосування будь-яких заходів цивільно-процесуального примусу повинно відповідати принципам, закріпленим у Конституції та Цивільному процесуальному кодексу України (далі – ЦПК України).

Однак під час реалізації такого заходу процесуального примусу, як видалення із залу судового засідання, виникає питання, чи не суперечить цей вид процесуального примусу закріпленим у Конституції та в ЦПК України положенням. Зокрема, чи не суперечитиме видалення із залу судового засідання єдиного захисника закріпленому в ст. 59 Конституції України праві кожного на правову допомогу; чи не суперечитиме видалення із залу судового засідання законного представника порядку розгляду позовного провадження в цивільному судочинстві, а також принципу змагальності сторін; і чи буде цивільна справа розглянута повно та всебічно у разі видалення із залу судового засідання свідка чи експерта.

Стан дослідження. Вивченню особливостей застосування заходів цивільно-процесуального примусу, зокрема видаленню із залу судового засідання, присвячено праці В. Баранкової, С. Бичкової, В. Бобрика, В. Комарова, І. Лукіна, Ю. Притики, В. Теліпка, С. Фурси, М. Штефана та ін.

Інститут процесуального примусу має міжгалузевий характер і властивий не лише для цивільного, а й інших видів судочинства (зокрема господарського, адміністративного), що актуалізує вчення про такий вид примусу, як видалення із залу судового засідання. На практиці виникають запитання щодо можливості застосування такого заходу примусу, як видалення із залу судового засідання законного представника, єдиного захисника, експерта, свідка.

Метою статті є аналіз чинного цивільного процесуального законодавства, що регулює питання заходів процесуального примусу. У зв'язку з цим виокремлено такі завдання: встановити порядок застосування такого заходу процесуального примусу, як видалення із залу судового засідання; проаналізувати наслідки видалення із залу судового засідання окремих учасників цивільного процесу.

Виклад основних положень. Щоб установити порядок застосування такого заходу цивільно-процесуального примусу, як видалення із залу судового засідання, та можливість його застосування до окремих учасників цивільного процесу, потрібно визначити, що ж таке заходи процесуального примусу. Отже, ЦПК України зазначає, що заходами процесуального примусу – встановлені кодексом процесуальні дії, що застосовуються судом до осіб, які порушують встановлені в суді правила або протиправно перешкоджають здійсненню цивільного судочинства.

Отже, заходи процесуального примусу є формою цивільно-процесуальної відповідальності учасників процесу за невиконання процесуальних обов'язків. Із визначення, встановленого в ЦПК України,

очевидно, що заходи процесуального примусу можуть застосовуватись до будь-кого із учасників цивільного процесу, незалежно від процесуального статусу, а також до осіб, що не є учасниками цивільного судочинства (не беруть участі у справі). Так, заходи процесуального примусу можуть бути застосовані до глядачів, журналістів, охоронців, що були присутні в залі судового засідання та порушували встановлені у суді правила.

Заходи процесуального примусу застосовуються судом з метою припинення правопорушення, а також для стимулювання учасників цивільного процесу щодо виконання ними своїх процесуальних обов'язків.

Необхідною передумовою застосування заходів процесуального примусу до окремої особи є порушення нею встановлених у суді правил або протиправне перешкоджання здійсненню цивільного судочинства.

Встановленими в суді правилами є вимоги нормативних актів, що регулюють діяльність суду та державних установ загалом, правила розпорядку конкретного суду, правила, що визначають пропускний режим, інші локальні нормативні акти, затверджені головою суду.

До правил суду належать і ті, які встановлені головою для конкретної справи чи судового засідання, наприклад, порядок дослідження доказів, черговість допиту свідків, правила користування засобами зв'язку та технічними засобами, місце для розташування телевізійних камер тощо.

Протиправне перешкоджання здійсненню цивільного судачинства полягає у вчиненні умисних дій, внаслідок яких судочинство не може відбутися взагалі або істотно ускладнюється. Такими, зокрема, є хуліганські дії в приміщенні суду, образа судді чи інших учасників процесу, псування обладнання та меблів, пошкодження електричних мереж суду, неправдиві повідомлення про наявність вибухових чи отруйних речовин, порушення санітарного чи протиепідемічного законодавства тощо.

У кожному випадку, коли буде встановлено, що особа вчинила умисні дії, які свідчать про неповагу до суду, необхідно вирішувати питання про притягнення винних до відповідальності за статтею 185³ Кодексу України про адміністративні правопорушення [1].

Заходи процесуального примусу, відповідно до ч. 2 ст. 90 ЦПК України, застосовуються судом негайно після вчинення особою порушення. Цим заходи процесуального примусу відрізняються від санкцій, передбачених адміністративним і кримінальним законодавством, момент реалізації яких перенесений в майбутнє. Заходи процесуально-

го-примусу застосовуються судом шляхом винесення ухвали про їх застосування. В ухвалі про застосування заходів цивільно-процесуального примусу, згідно з положеннями ст. 210 ЦПК України, повинно зазначатись: час і місце її постановлення, прізвище та ініціали судді (суддів – у разі колегіальному розгляді), прізвище та ініціали секретаря судового засідання, імена сторін та інших осіб, які брали участь у справі, предмет позовного провадження, суть питання, що вирішується в ухвалі, мотиви, з яких суд зробив висновки, з посиланням на закон, яким керувався суд, постановляючи ухвалу, з висновок суду. Потрібно зазначити, що в ухвалі про застосування заходів цивільно-процесуального примусу, окрім реквізитів, установлених у ст. 210 ЦПК України, зазначається також: особа, до якої застосовується захід процесуального примусу, суть правопорушення, а також конкретний захід процесуального примусу.

Під процесуальними діями в розумінні заходів процесуального примусу, зазначеному в ст. 90 ЦПК України, слід сприймати види заходів процесуального примусу, які можуть бути застосовані судом до осіб, які порушують встановлені в суді правила або протиправно перешкоджають здійсненню цивільного судочинства.

Так, ст. 91 ЦПК України визначає, що заходами процесуального примусу є: 1) попередження; 2) видалення із залу судового засідання; 3) тимчасове вилучення доказів для дослідження судом; 4) привід.

Попередження – це роз'яснення порушнику про те, що його поведінка не відповідає встановленим у суді правилам і що йому слід припинити вчинення подібних дій, інакше до нього буде вжито більш суворий примусовий захід [2, с. 240].

Підставою застосування попередження є порушення порядку в судовому засіданні або невиконання розпоряджень головуючого. Попередження не може бути застосовано до особи, якщо порушення виникли поза судовим засіданням.

Закон не визначає дії, які можуть бути кваліфіковані як порушення порядку в залі судового засідання. Як зазначає В. І. Бобрик, у кожному випадку суддя чи колегія суддів, що розглядає справу, керуючись своїм внутрішнім переконанням, вирішує, порушує особа встановлений порядок чи ні [3, с. 18].

Порушення порядку в судовому засіданні або невиконання розпоряджень головуючого може виявлятися і у формі дій, і бездільності. Порядок поведінки в судовому засіданні учасників процесу, а також осіб, які не є учасниками процесу, передбачає наявність писаних і неписаних (моральних, звичаєвих) правил поведінки, яких слід дотримуватися в судовому засіданні, а також результат дотримання цих

правил. Вони зводяться до виконня розпорядження головуючого та неперешкоджання нормальному ходу судового засідання.

Під видаленням із залу судового засідання розуміють примусове позбавлення особи можливості перебувати у залі судового засідання під час розгляду цивільної справи у суді.

Застосування видалення із залу судового засідання можливо за умови, якщо особу, до якої застосовується засіб процесуального примусу, було належно раніше (під час розгляду справи у залі судового засідання) попереджено головоючим про порушення ним порядку під час судового засідання та про можливість застосування до особи більш жорстких заходів примусу.

Законодавець не встановлює кількість можливих попереджень, винесених головоючим у судовому засіданні. Водночас існують позиції вчених, що суд може застосувати декілька заходів у вигляді попередження за порушення порядку в залі судового засідання або невиконання розпоряджень головуючого.

Як зазначають О. Кузьменко та О. Панченко, наведене твердження вважається суперечливим, оскільки попередження як захід процесуального примусу обов'язково фіксується в ухвалі суду, а повторне вчинення зазначених дій тягне видалення особи із залу, яке також фіксується в ухвалі. Водночас можливість застосування декількох заходів попередження за порушення порядку в залі судового засідання або невиконання розпоряджень головуючого виникає, але тільки як профілактичні заходи попереджувального характеру, котрі не є заходами процесуального примусу і застосування яких не фіксується в ухвалі суду [4, с. 33].

Відповідно до вимог Положення про службу судових розпорядників та організацію її діяльності, затвердженого наказом ДСА України від 14.07.2011 р. № 112, виконання фактичних дій щодо видалення порушника із залу судового засідання покладається на судового розпорядника.

Як зазначають С. О. Кузніченко та О. О. Кашкаров, у разі винесення ухвали про застосування до особи видалення з залу судового засідання особа зазнає певних негативних наслідків, до яких належать: неможливість заявляти клопотання і відводи, давати усні та письмові пояснення, доводи та заперечення; подавати докази, брати участь у дослідженні доказів, висловлювати свою думку з питань, які виникають під час розгляду справи, задавати питання іншим особам, які беруть участь у справі, свідкам, експертам, спеціалістам, перекладачам, подавати заперечення проти клопотань, доводів і міркувань інших осіб [5].

Відповідно до положень ЦПК України, видалення із залу судового засідання може бути застосовано до учасників цивільного процесу та інших осіб, присутніх на судовому засіданні. Стаття 26 ЦПК України зазначає, що учасниками цивільного процесу в справах позовного провадження є сторони, треті особи, представники сторін і третіх осіб, у справах наказного та окремого провадження – це заявники, інші заінтересовані особи, їхні представники. Також учасниками цивільного процесу і в справах позовного провадження, і в справах наказного та окремого провадження є інші учасники цивільного процесу. Стаття 47 ЦПК України зазначає, що учасниками цивільного процесу, крім осіб, які беруть участь у справі, є секретар судового засідання, судовий розпорядник, свідок, експерт, перекладач, спеціаліст, особа, яка надає правову допомогу. Отже, до перелічених осіб, як учасників цивільного процесу, може бути застосовано такий захід процесуального примусу, як видалення із залу судового засідання [1, с. 87].

Що ж стосується інших осіб, присутніх у залі судового засідання, то ч. 1 ст. 6 ЦПК України зазначає, що розгляд справ в усіх судах здійснюється усно і відкрито. Відкритість судового розгляду полягає в тому, що всі цивільні справи в усіх судових інстанціях розглядаються публічно. В судовому засіданні можуть бути присутні усі учасники процесу та глядачі, тобто особи, які не є учасниками процесу. Так, видалення із залу судового засідання може бути застосовано і до осіб, що не є учасниками цивільної справи, але присутні під час її розгляду.

Стаття 92 ЦПК України сформульована так, щоб підкреслити можливість застосування видалення із залу судового засідання до будь-кого із учасників цивільного процесу, зокрема перекладача, свідка, експерта, законного представника чи єдиного захисника. Попри це, законодавець визначає лише ті процесуальні дії, які необхідно вчинити при видаленні із залу судового засідання перекладача. Так, відповідно до ч. 2 ст. 92 ЦПК України, у разі видалення із залу судового засідання перекладача суд оголошує перерву і надає час для його зміни. Реалізуючи цю норму, суд уникає порушення законодавства про засади державної мовної політики, а саме – ст. 14 ЗУ «Про засади державної мовної політики», яка зазначає, що особам, які беруть участь у розгляді справи в суді, забезпечується право вчиняти усні процесуальні дії рідною або іншою мовою, якою вони володіють, користуючись послугами перекладача.

Але, на жаль, законодавець не зазначає, чи потрібно вчиняти додаткові процесуальні дії, якщо так, то які, під час видалення із залу судового засідання свідка, експерта, законного представника чи єдиного захисника. Потрібно звернути увагу, що під час видалення із залу

судового засідання єдиного захисника порушується положення, закріплене в ст. 59 Конституції України, щодо права кожного на правову допомогу. А у випадку видалення із залу судового засідання законного представника порушується порядок розгляду цивільної справи позовного провадження, а також принцип змагальності сторін. Своєю чергою, під час видалення із залу судового засідання свідка чи експерта порушується принцип повного та всебічного розгляду цивільної справи.

Ураховуючи те, що порушення або неправильне застосування норм матеріального або процесуального права під час розгляду цивільної справи має наслідком скасування рішення суду (п. 4 ч. 1 ст. 309 ЦПК України), потрібно наголосити на неможливості застосування такого заходу процесуального примусу, як видалення із залу судового засідання, до єдиного захисника, законного представника чи експерта без учинення додаткових процесуальних дій. Такою додатковою процесуальною дією може бути, наприклад, оголошення перерви до заміни єдиного захисника, законного представника чи експерта.

Інше стосується свідка. Оскільки не завжди є змога замінити його на іншу особу, яка володіє таким же обсягом інформації, яка стосується цивільної справи. Тому такий захід процесуального примусу, як видалення із залу судового засідання, не може бути застосований до свідка до надання ним свідчень без порушення принципу повноти та всебічності розгляду цивільної справи. В зв'язку з цим виникає необхідність у застосуванні інших заходів примусу щодо свідка у випадку повторного порушення ним порядку, під час розгляду справи чи невиконання розпоряджень головуючого. Таким заходом відповідальності може виступати штраф.

Так, відповідно до ст. 185-3 Кодексу України про адміністративні правопорушення, за непідкорення свідка, позивача, відповідача та інших громадян розпорядженню головуючого чи за порушення порядку під час судового засідання, а також учинення будь-ким дій, які свідчать про явну зневагу до суду або встановлених у суді правил, може накладатися штраф.

Водночас у науці цивільного процесу наголошено на різній правовій природі заходів процесуального примусу та мір відповідальності у вигляді штрафу. Як зазначає В. І. Бобрик, у ЦПК України не передбачено можливості застосування процесуальної відповідальності у вигляді штрафу, що є втіленням ідеї відсутності галузевої процесуальної відповідальності [3, с. 21].

Потрібно також зазначити, що ч. 2 ст. 91 ЦПК України наголошує на неможливості застосування до особи кількох заходів проце-

суального примусу за одне й те ж правопорушення. Це повністю відповідає закріпленому в ст. 61 Конституції України положенню про неможливість притягнення особи до юридичної відповідальності одного виду за одне й те ж правопорушення.

Висновки. Отже, законодавцю потрібно деталізувати механізм застосування заходів процесуального примусу. Такий захід цивільно-процесуального примусу, як видалення із залу судового засідання, може бути застосовано до учасників цивільного процесу та інших осіб, присутніх у залі судового засідання під час розгляду цивільної справи, у випадку повторного, зафіксованого в ухвалі суду, порушення ними порядку під час судового засідання або невиконання розпоряджень головуєчого.

Статтю 92 ЦПК України слід доповнити положеннями про потребу вчинення додаткових процесуальних дій у випадку видалення із залу судового засідання єдиного захисника, законного представника чи експерта, що зумовлено уникненням порушень принципів цивільного законодавства. Це може бути, наприклад, оголошення перерви у судовому засіданні, заміна законного представника тощо.

ЦПК України не передбачає можливості накладення штрафу як міри процесуального примусу або процесуальної відповідальності. Суд має право оштрафувати особу за порушення норм цивільного процесуального права, але лише в межах адміністративної відповідальності.

---

1. Коментар до Цивільно-процесуального кодексу України / за ред. В. М. Кравчука, О. І. Угринської. – К.: Істина, 2006. – 944 с.

2. Цивільний процес України: навчальний посібник / кол. авторів; за ред. В. О. Кучера. – Львів: ЛьвДУВС, 2013. – 588 с.

3. Бобрик В. І. Заходи процесуального примусу: порівняльно-правовий аналіз у різних видах цивілістичного судочинства / В. І. Бобрик // Підприємництво, господарство і право. – 2014. – № 10. – С. 16–21

4. Кузьменко О. Особливості застосування заходів процесуального примусу в адміністративних судах головуєчим у судовому засіданні / О. Кузьменко, О. Панченко // Право України. – 2008. – № 10. – С. 31–37.

5. Кузніченко С. О. Заходи процесуального примусу передбачені кодексом адміністративного судочинства України / С. О. Кузніченко, О. О. Кашкаров [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://sn-jurid.crimea.edu/arhiv/2008/uch_21_11/kuznichkashkar.pdf

Кучер В. А., Суликовський Ю. С. Удаление из зала судебного заседания как мера процессуального принуждения

Исследованы вопросы правового регулирования мер процессуального принуждения.

Проанализированы меры процессуального принуждения в виде предупреждения и удаления из зала судебного заседания.

Определены субъекты, к которым может быть применено удаление из зала судебного заседания. В частности, установлено, что это участники гражданского процесса и другие лица, которые присутствуют на судебном заседании.

Раскрыто содержание постановления суда о применении мер процессуального принуждения. Отмечена невозможность применения к лицу несколько мер процессуального принуждения за одно и то же правонарушение. Сформулированы предложения по дальнейшему совершенствованию норм Гражданского процессуального кодекса Украины.

Ключевые слова: *судебное разбирательство, меры процессуального принуждения, предупреждение, удаление из зала судебного заседания.*

Kucher V. O., Sulikovskyy Yu. S. Removal from the Courtroom as a Measure of Procedural Compulsion

The article deals with the legal regulation of procedural compulsion. Measures of procedural compulsion as a warning and removal from the courtroom are analyzed.

Procedure of removing from the courtroom involves deprivation of rights to attend during civil proceedings.

Application of removal from the courtroom and the possibility of using more stringent measures of compulsion are possible only if the person is duly notified previously by chairman of breach of order during the trial.

The individuals to which can be applied removal from the courtroom were specified, namely, participants of civil process and other persons present at the hearing. The content of the court order on the application of procedural compulsion is considered. The impossibility of the application of measures of procedural compulsion for the same offense is emphasized.

The suggestions for further improvement of the Civil Procedure Code of Ukraine are stated.

Legislators need to review the system of procedural compulsion and clarify the mechanism of their application. Article 92 of the Civil Procedure Code of Ukraine should be supplemented by the provisions of the need for the additional proceedings in the case of removal from the courtroom of lawyer, legal representative or expert. This could be, for example, an additional break in the hearing, replacing the legal representative and so on.

Civil Procedure Code of Ukraine does not provide for the imposition of fines as a measure of procedural compulsion or procedural justice. The court may fine a person for violation of civil procedural law, but only as a measure of administrative responsibility.

Key words: *proceedings, measures of procedural enforcement, prevention, removal from the courtroom.*

Стаття надійшла 5 березня 2015 р.